

## **HUUMORI- JA LÜHIVORMIKONVERENTS KIRJANDUSMUUSEUMIS**

10. ja 11. septembril 2009 toimus Tartus Eesti Kirjandusmuuseumis rahvusvaheline interdistsiplinaarne teaduskonverents „From Language to Mind 3” („Keelest meeleni 3”). Üritusega tähistasid

folkloristid ühe kõige mainekama, mitmekülgsema ja viljakama folkloristi, Kirjandusmuuseumi vanemteaduri ja Eesti Teaduste Akadeemia liikme Arvo Krikmanni 70. sünnipäeva.

21. juulil 70-aastaseks saanud Arvo Krikmanni hingelähedasimad uurimisteemad on olnud aja jooksul eesti ja läänemeresoome folkloori lühivormide allikalugu, historiograafia ja tekstoloogia (sh eesti fraseoloogia ja rahvaretoorika vanemate allikate uurimine); folkloori lühivormide struktuuritasandid ja nende seosed: süntaks, loogika, modaliteedid, kujundisemantika; parömioloogilised klassifikatsioonid; kujundkõne teooria, huumoriteooria; folkloori ja murdeleksika geograafiline levik jne.

Kahapäevasel teaduskonverentsil olid esindatud Arvo Krikmanni põhilisimad uurimissuunad. Neid teemasid käsitlevate ettekannetega esinesid uurijad peale Eesti Soomest, Lätist, Leedust, Venemaalt, Rootsist, Iisraelist, Portugalist, Itaaliast, Inglismaalt, Bulgaariast, Ungarist ja Nigeeriast.

Konverents toimus paralleelsektsioonides, peeti üle 40 ettekande, töökeeled olid inglise ja vene keel.

Avasõnad ütlesid juubilari kauaaegne sõber ja koostööpartner akadeemik Peeter Tulviste, Eesti Kirjandusmuuseumi direktor Janika Kronberg ja EKM-i folkloristika osakonna juhataja Mare Kõiva, kes luges ette Vermonti ülikooli folkloori ja saksa keele professori Wolfgang Miederi läkitatud südamliku tervituskõne.

Konverentsi kolmest teemavaldkonnast leidis enam käsitlemist huumor ja selle erinevad avaldumisvormid. Ka kahe konverentsipäeva plenaarsinejad keskendusid huumori ajaloolis-kultuurilisele analüüsile. Tuntud soome huumoriuurija, Joensuu Ülikooli professori Seppo Knuuttila inspireeriv plenaarettekanne „Kuidas nali muudab maailma” põhines paljudel naljanäidetel, milles põhirõhk oli alltekstidel ja kõnekujunditel. Teise päeva plenaarsessioonil pidas Readingi Ülikooli (Suurbritannia) sotsioloogia emeritprofessor Christie Davies intrigeeriva ja ohtrate näidetega varustatud ettekande ühiskonna ja anekdootide seosest („Sotsialismiaegsete naljade unikaalne vaatenurk”). Ta toonitas, et just huumoriuuri-

jad suutsid juba 1980. aastate keskpaigas ennustada Nõukogude Liidu lagunemist, ning tõi teisi näiteid ühiskondlikest situatsioonidest, kus anekdoot on käinud põhjalike muudatuste eel.

10. septembri huumorisektsiooni esimesed esinejad Juri Berjzkin (Peterburi) ja Ana Stefanova (Varna) keskendusid triksteriteemale, pakkudes kuulajaile kahte erinevat, kuigi mõnel määral kattuvat ettekujutust sellest, kuidas huumor alguse sai, levis ning mis on selles universaalset. Tutvustatud mudelid olid sissejuhatuseks järgmise ettekande mõnevõrra spetsiifilisele teemale, nimelt huumori kahetisele rollile – ühelt poolt toetab see jutustamise meeldejäävust, teiselt poolt aga dekonstrueerib seda –, mis oli Eda Kalmre ettekande sisuks. Esimese sessiooni viimane huumorialane ettekanne Aimar Venstlilt aga käsitles tänapäeval aktuaalset problemaatikat huumori ja identiteedi seostest ja leidis kuulajate seas aktiivset vastukaja.

Pedro Martins (Itaalia, Siena Ülikool) ettekanne tegi kummarduse huumoriteooriate funktsionalistlikule paradigmale, vaadeldes, milline on portugallaste pilkeobjektide valik eri kontinentidel: Euroopast on portugali anekdootides esindatud inglased, sakslased ja hispaanlased, Aasiast venelased, jaapanlased ja hiinlased, Aafrikast angoolalased ja mosambiiklased, Ameerikast brasiillased ning lisaks ka austraallased.

Maria Jelenevskaja (Iisrael, Haifa Ülikool) sisutihe ettekanne käsitles vene emigrantide internetihuumorit, osutades, et anekdoodi kõrval saavutavad seal aina enam populaarsust naljapäädikja isiklikul kogemusel põhinevad humoristlikud sketšid (*baiiki*).

Rita Repšienė ja Laima Anglickienė (Leedu) uurisid naaberriikide kujutist leedu anekdootides, kettkirjades, naljaviideotes ja teistes internetifolkloori avaldustes. Nad toonitasid, et naljade ajalooline, kultuuriline, poliitiline, sotsiaalne ja psühholoogiline kontekst on vajalik selleks, et avada huumoris sisalduvaid stereotüüpe „teise” kohta.

Līga Strazda (Lāti Ülikool) kirjeldas nõukogudeaegsete anekdootide sotsiaalseid funktsioone, tuginedes oma uurimuses 1960. ja 1970. aastatel kogutud materjalile.

Liisi Laineste (EKM) tegi lühikokkuvõtte samal hommikul esitletud Eesti Kirjandusmuuseumi artiklikogumikust „Permitted Laughter”, tuues esile põhitrende postsotsialistliku kultuuriruumi huumoris.

Liina Paales (TÜ) käsitles kurtide huumorit ning jõudis järeldusele, et suur osa nende naljadest põhineb humoorikal kujutluspildil, olles seega oma olemuselt visuaalne.

Jurgita Macijauskaitė Bonda (Kauņas, Vytautas Magnuse Ülikool) pidas ettekande legendist, kus vastsündinu või väikelaps esitab kuulajatele mõistatuse kuradist. Selle põhjuseks tõi ta vana uskumuse, et lapsed on tihedas seoses teispoolsuse ja sünnieelse eluga ka pärast sündi.

Marlene Hugoson (Uppsala, Keele ja Folkloori Instituut) vaatles, milline on Nobeli auhinna üleandmise banketi kultuuriline tähendus Rootsis. Selle teletükande arvukat vaatajaskonda iseloomustab mänguline suhtumine kogu üritusse, nii et vahel korraldatakse auhinna jagamine ka oma sõpruskonnas.

Teise päeva viimase sessiooni üheks visuaalsemaks ettekandeks oli läti folkloristi Guntis Pakalnsi (Riia, Lāti Rahvaluule Arhiiv) arvukatel näidetel põhinev ülevaade jõulude ja jõuluvana kujutamise interneti folklooris. Nende varjatud sisuks on irooniline distantseerumine jõuludest kui kommerts-pühadest, karnevalimeeleolu, aga ka kaupmeeste soov luua lõbus ja ostmist soodustav õhkkond. Kokkuvõttes teenib selline jõulude kuvandi olemasolu edukalt väga erinevaid huvigruppe.

Mare Kõiva ja Liisa Vesik (EKM) näitasid lühivideot, milles iseloomustati eestlaste ettekujutust teistest Euroopa rahvustest ja riikidest, võttes selle aluseks oma käsitluse etniliste stereotüüpide olemusest. Nii positiivseid kui ka negatiivseid stereotüüpe esitatakse

sageli anekdootide vm huumori kontekstis, mis ühest küljest pehmendab nende tugevust, teisalt aga aitab efektiivselt kaasa nende laiemale levikule.

Huumorisektsioonidega paralleelselt toimusid lühivormidele pühendatud istungid, neist esimesel kõneldi enim vanasõnadest. Tuntud ungari parömioloog, mitme vanasõnaväljaande koostaja Gyula Paczolay (Veszprém) vaatles oma ettekandes vanasõnaainestikku laiemalt ning tegi esseistliku sisseväärtust ungari vanasõnaväljaannete ja -uurimuste rikkalikku ajalukku. Soome parömioloogi Outi Lauhakangase (Helsingi, Soome Kirjanduse Selts) väga huvipakkuv ettekanne lähtus üle kümne aasta väldanud isiklikust kirjavahe- tusest juubilariga ning osutas eesti-soome ühisprojekti „Proverbialia Septentrionalia II” (1997–2000) kestel tõstatunud teoreetilisele ja praktilisele probleemaa- tikale.

Iisraeli teadlaste Galit Hasan-Roke- mi ja Pavel Katsi ühisettekanne käsitles võrdlevalt Iraani ja Gruusia juutide vanasõnu ja neile omistatud kommuni- katiivseid funktsioone.

Vanasõnadest eemaldus Piret Voolaid (EKM), kes kõneles eesti lühendite, esijoonest akronüümide folkloorsetest tõlgendustest kui rahvahuumorist, mis on olnud aegade jooksul väga tihedalt seotud sotsiokultuurilise kontekstiga.

Teise lühivormiistungi avas Moskva teadlane Ludmila Fjodorova, kes kirjeldas fraseoloogilisi vasteid ja kvaasivas- teid, tuginedes vene-prantsuse võrdle- vale ainesele.

Iisraeli folklooriuurija Larisa Fialko- va vaatles meditsiiniteemalisi vanasõnu ja kõnekäande. Huvitavad materjali- näited ja probleemistik põhinesid esi- neja enda ja tema arstist isa Lev Fial- kovi värskest ilmunud kogumiku „Напо- ды мира о жизни и смерти, здоровье и болезнях, больных и врачах: послови- цы и поговорки” ainesel.

Aelita Kensminienė (Vilnius, Kirjan- duse ja Folkloori Instituut) kõneles ruu- mi tajumisest ja ruumilistest parameet- ritest leedu mõistatustes (kolmemõõt-

melisus, sfäärilisus, integraalsus, mis rajanevad eri tasandite sulandumisel).

Teise päeva esimene lühivormiistung algas portugali vanasõnauurija Rui Soarese innustava ettekandega, mis tutvustas Portugalis tegutseva rahvusvahelise parömioloogia assotsiatsiooni Associação Internacional de Paremiologia (AIP) / International Association of Paremiology (IAP) eesmärke ja ideid. R. Soares on ühtlasi assotsiatsiooni asutaja ja asepresident ning korraldab oma kodulinnas Taviras iga-aastast rahvusvahelist vanasõnakollokviumi.

Järgnevad ettekanded kinnitasid, et vanasõnad on ka tänapäeval väga elujõulised, levides nii suulises repertuaaris kui ka uute meediumide, nt interneti vahendusel. Liisa Granbom-Herranen (Jyväskylä Ülikool) tegi meeoluka ettekande soome vanasõnadest soomlaste lapsepõlvemälestustes ning vaatles kõnealust vanasõnaainest ka soolisest aspektist.

Anneli Barani (EKM) ettekanne keskendus fraseoloogilisele ainesele eesti poliitikute kõnepruugis ja *online*-kommentaaries ning osutas fraseoloogismide intertekstuaalsusele, milles avaldub kasutaja loovus ja mängulisus. Risto Järv (EKM) analüüsis Delfi kommentaarides kasutatud vanasõnu ning tõdes, et enamikule (A. Krikmanni statistika põhjal) populaarsetest vanasõnadest viidatakse kommentaarides ka tänapäeval. Kasutus konteksti seisukohast on kõnekas, et nende seast ülekaalukalt enim leidis tarvitamist vanasõna „Pill tuleb pika ilu peale”.

Lina Gergova (Sofia) leidis oma ettekandes kokkupuutepunkte ühest küljest bulgaaria vanasõnade ja idioomide ning teisest küljest etniliste stereotüüpide kui kogukonna identiteeti kajastavate faktorite vahel.

Keeleteadlaste Karl Pajusalu ja Renate Pajusalu (TÜ) ühisettekandes oli tähelepanu all jaatava partikli *iks* ~ *öks* (kirjakeelne vaste *ikka*) kasutusala lõunaestli murretes, sh paljudes lõunaestli vanasõnatüüpides. Põnevas uurimuses keskenduti *iks*-konstruktsiooni

eri tüüpide fonoloogilistele ja semantilistele iseloomuomadustele.

Fraseoloog ja mitme sõnaraamatu autor Asta Oim kõneles ööpäeva mõistest ja jaotusest eesti terminoloogias ning peatus põhjalikumalt ööpäeva ajavarvamisel (lähtuvalt eestlaste majanduslikust ja vaimsest eluolust) ning ööpäeva periodiseerimise või liigendamise printsiipidel.

Leedu folklorist Povilas Krikščiūnas pühendus oma ettekandes elektroonilistele kettkirjadele ja vaatles, mismoodi on neis esindatud koomilised aspektid.

Noor vene uurija Eugenia Renkovskaja (Moskva, Venemaa Riiklik Humanitaarülikool) tegi oma ettekandega katse määratleda vanasõnade ja kõnekäändude piire, tehes seda leksikograafiliste kirjelduste raamides.

Vaieldamatult rikastasid konverentsi teemad, mis polnud otseselt seotud lühivormide ega huumoriuurimisega, kuid käsitlesid muid põnevaid alasid. Jaan Rossi (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia) ettekande tähelepanu all olid eesti suulise kõne ja rahvalaulude salvestised, mis on jäädvustatud Esimese maailmasõja ajal Saksa vangilaagrites olnud eesti sõduritelt. Kanni Labi ja Mari Sarve (EKM) ühisettekanne vaatles regilaulu kujundkeelt „läbi Peegli”, s.t Juhan Peegli regilaulu-uurimusele toetudes peatuti mitmel aspektil: poeetiliste sünonüümide kujundiliikidel, kujundkeeke ja parallelsmitüüpide vahekorral ning regilaulude kujundkeeke võimalikel piirkondlikel erijoontel. Urmas Sutrop (EKI) kõneles eestlaste taevajumalast Taarapitast ja käsitles seda mõiste *taeva+isa* kaudu. Konverentsi kaugeim külaline, Nigeeria folklorist Oladele Caleb Orimoogunje rääkis Yoruba suulisest pärimusest kohalikus ravitsemispraktikas.

Konverentsi vältel oli võimalik tutvuda ka kahe stendiettekandega. Mainekas iiri parömioloog Fionnuala Carson Williamsi ettekande huvisfääris oli vanasõnade esinemine tänapäeva ajaviitekirjanduses, sh naisteromaanides, keskendudes Inglismaal ja Iirimaa ülimalt populaarse autori Marian Keyesi

loomingus, eriti romaanis „Watermelon” („Arbuus”) kasutatud vanasõnadele.

Artjom Kozmini (Moskva) stendiettekanne keskendus Vaikses ookeanis asuva Cooki saarestikku kuuluva atollil Tongareva 200-liikmelisele kogukonnale ja näitas ühe 1929. aastal jäädvustatud koomilise rituaalse toimingu taustal, kuidas rituaal (kus „ohtlik külaline” samastatakse kalaga) ning nali aitavad võõrast integreerida kohalikku kogukonda.

Konverentsi ajaks ilmus mitu juubilariga seotud väljaannet. Esimesel öötl toimunud pidulikust vastuvõtul Tartu Ülikooli ajaloo muuseumi valges saalis esitleti Ameerika Ühendriikides välja antud juubelikogumikku „Proverb Semantics: Studies in Structure, Logic, and Metaphor”, mis sisaldab Arvo Krikmanni artikleid ja mille idee autor ja toimetaja on Wolfgang Mieder. Teisel päeval esitleti artiklikogumikku „Permitted Laughter: Socialist, Post-Socialist and Never-Socialist Humour”, mille koostajad ja toimetajad on Arvo Krikmann ja Liisi Laineste. Lisaks ilmus juubeliks Karin Maria Rooleidi

koostatud bibliograafia, mis hõlmab akadeemik A. Krikmanni töid ja uurimusi aastaist 1963–2009.

Ürituse ajal sai tutvuda ka kahe näitusega. Alar Madissoni ja Rein Saukase koostatud fotonäitus „Arvo Krikmann fotokaamera ees” sisaldas põnevaid pilte juubilaril erinevatest eluetappidest. Rein Saukas oli kokku pannud ka näituse, mis andis hea ülevaate A. Krikmanni pika teadlasekarjääri vältel avaldatud uurimustest ja akadeemilistest väljaannetest, ka juubilariga seotud põnevatest käsikirjalistest materjalidest.

Konverentsi korraldasid Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond ja Eesti Teaduste Akadeemia, üritust toetasid Eesti Kultuurkapital, Eesti Teaduste Akadeemia ja A. Le Coq.

Konverentsi ettekannete teesidega saab tutvuda konverentsi kodulehel (<http://www.folklore.ee/rl/fo/konve/2009/kriq70>).

LIISI LAINESTE,  
PIRET VOOLAID